

K portrétu Mikuláša Mušinku

Mykola Žulynskyj

ŽULYNSKYJ, M.: On the Portrait of Mikuláš Mušinka
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 66, No. 1, p. 44 – 50

Key words: Ukrainian-Slovak cultural relations, M. Mušinka, Prešov, Zakarpattia, folklore studies, literary science, art history

Mikuláš Mušinka (Mykola Mušinka, 1936) is a prominent figure in research on Slovak-Ukrainian cultural relations in the 20th century. As an ethnologist by profession he was not only interested in folklore studies but also in linguistics, history of literature and arts, bibliography. The paper presents the troubled life of Mikuláš Mušinka, his enthusiasm for science and research, which he carried out despite the bans and political restrictions. The paper records his stay in Kiev and his contacts with the representatives of the civic literary movement of so-called sexagenarians (I. Svitlyčnyj, I. Hončar, I. Džuba, L. Taňuk, V. Čornovol, B. Antonenko-Davydovyč, H. Kočur). It was due to the contacts with them why he was accused by the KGB of undermining the authority of the former Soviet Union. An important point is Mušinka's activities at the Research facility of Ukrainian studies at P. J. Šafárik University in Prešov as well as his efforts to coordinate international Ukrainian studies research featuring fellow researchers from Western Europe, the USA, Canada and Ukraine. M. Mušinka has made a significant contribution to research on and promotion of the cultural heritage of the Ukrainians living in the Prešov region and Zakarpattia.

Kľúčové slová: ukrajinsko-slovenské kultúrne vzťahy, M. Mušinka, Prešov, Zakarpatsko, folkloristika, literárna veda, veda o umení

Mikuláš Mušinka (Mykola Mušinka, 1936) – slovenský a ukrajinský kultúrny a vedecký pracovník, folklorista, literárny vedec, teoretik umenia, bibliograf, akademik Národnej akadémie vied Ukrajiny – vždy prekvapoval šírku svojich vedeckých záujmov. Nosnými témami jeho aktivít boli dlhodobo výskum etnogenézy Ukrajincov v prešovskom regióne a celom historickom Zakarpatsku, a analýza lingvistických (fonetických, lexikálnych, morfológických), etnografických

a regionálnych zvláštností Rusínov-Ukrajincov susediacich so Slovákmi. Svojimi prácami sa usiloval potvrdiť význam civilizačného pokroku smerujúci k tolerantnému spoluzitiu ukrajinského a slovenského národa. Jeho vedecká dráha bola však plná peripetií, silne poznačená dobou a ideologickým vylúčením z vedeckého života hneď na začiatku normalizácie.

V rokoch 1964 – 1966 prišiel M. Mušinka ako aspirant Katedry folklóru a etnografie na Karlovej univerzite v Prahe na trojročnú stáž do Kyjeva, kde nastúpil na aspirantúru na Kyjevskej štátnej univerzite Tarasa Ševčenka. Práve Kyjevu patrí v jeho tvorivej biografii zvláštne miesto, aj keď doteraz nie celkom docenené. Zvedavý a po poznaní túžiaci aspirant sa pomerne rýchlo zžil s duchovnou atmosférou spoločenského a literárneho hnutia tzv. šesťdesiatnikov. Spriatelil sa a stýkal s ukrajinskými disidentmi I. Svitlyčným, I. Hončarom, I. Dzubom, L. Taňukom, B. Čornovolom, M. a B. Horyňovcami, B. Antonenkom-Davydovčom, H. Kočurom, tiež s mnohými inými básnikmi, spisovateľmi, umelcami, literárnymi historikmi a divadelníkmi, ktorí na Ukrajine tých čias stimulovali proces národného sebaopoznávania a sebaidentifikácie. Stretnutia s nimi mu ukazovali nové cesty rozvoja národnej literatúry a umenia, vznik a rozvoj nových foriem a štýlov, v mnohom orientovaných na estetické tradície a najnovšie umelecké javy na Západe. M. Mušinka toto všetko nielen sledoval a vstrebával, ale usiloval sa prevážať a odovzdávať samizdatovú literatúru do Československa a ďalej do Európy. Využívajúc skutočnosť, že ako aspirant sovietskej vysokej školy mal služobný pas, a preto jeho batožina nepodliehala povinnej kontrole, prevážal cez sovietsko-československú hranicu materiály ukrajinského samizdatu: poéziu V. Symonenka, I. Drača, D. Pavlyčka, Liny Kostenkovej, V. Holoborod'ka, I. Kalyнца, články I. Dzubu, I. Svitlyčného, a na Ukrajinu české a slovenské noviny a časopisy, rôzne druhy literatúry tzv. reformného obsahu. Na Ukrajinu zas prinášal najnovšie vydania ukrajinskej tlače vydávanej v Československu – časopisy a noviny *Дукля (Dukla)*, *Нове життя (Nove žyttja)*, *Дружно вперед (Družno vpered)* *Веселка (Veselka)*, diela B. I. Antonyča, O. Olesa, V. Grendžu-Donského.

Ukrajinský výbor KGB zareagoval na tieto jeho aktivity tým, že keď sa pokúsil prepašovať cez hranicu rukopis práce I. Dzubu *Інтернаціоналізм чи русифікація? (Internacionalizmus či rusifikácia?)*, v Čope ho zadržali sovietski pracovníci KGB, ktorí sa vydávali za colníkov, a po dlhých výsluchoch-vydieraniach, dotieravých hrozbách-presvedčaniach, aby spolupracoval s orgánmi, odovzdali ho československým bezpečnostným zložkám. Tie ho tiež začali zavražďovať a lákať k spolupráci v mene odhalenia protisovietskej činnosti ukrajinských nacionalistov, ale M. Mušinka sklamal pražské bezpečnostné orgány svojou tvrdohlavou neochotou odhaliť nepriateľov socialistického zriadenia. Krajský výbor KSČ v Košiciach bol nakoniec nútený potrestať svojho člena disciplinárne, po stránickej línii. V atmosfére demokratizácie druhej polovice šesťdesiatych rokov sa však obmedzili len na pokarhanie, „prísne varovanie“, spokojní s Mušinkovým uznaním si chýb a „úprimným priznaním“. Pre M. Mušinku to znamenalo, že mohol byť pripustený k obhajobe hotovej kandidátskej dizertačnej práce *Володимир Гнатюк – дослідник фольклору Закарпаття та його зв'язки з чехами і словаками (Volodymyr Hnatuk – výskumník zakarpatského folklóru a jeho vzťahy s Čechmi a Slovákmi)*. Táto historiografická práca o významnom vedcovi-folkloristovi vznikla z neznámych materiálov Hnatukovho tvorivého dedičstva, ktoré

46 M. Mušinka objavil v archívoch v Kyjeve, Lvove, Moskve a v rôznych súkromných archívoch. Objavil vtedy veľké množstvo originálnych dokumentov, fotografií, pamiatok, vďaka ktorým vzniklo plnohodnotné pamätné múzeum Volodymyra Hnatuka v jeho rodnej dedine Velesniv na Ternopilšczyne. Vo Lvove našiel napríklad listy Slovákov S. Czambela (1856 – 1909) a J. Škultétyho (1853 – 1948). Dizertáciu obhájil na Karlovej univerzite v Prahe.

Zdalo by sa, že sa život M. Mušinku v priestore vedy odvíjal spoľahlivo a sľubne. Nastal nový obrat v jeho odbornom raste: za sériu prác o dejinách folkloristiky získal na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove akademický titul PhDr., pracoval vo svojom odbore vo Výskumnom oddelení ukrajinistiky na tejto fakulte. Práve tu sa prejavil jeho talent organizátora vedy a koordinátora vedeckého výskumu. Československo vtedy zrušilo cenzúru, otvoril sa prístup k zahraničným publikáciami, ktoré sa bez prekážok ocitli v krajine. Tajomník vedeckovýskumného oddelenia PhDr. M. Mušinka začal spolupracovať s ukrajinistickými vedeckovýskumnými, vzdelávacími a kultúrnymi centrami v západnej Európe, USA, Kanade a na Ukrajine predovšetkým výmenou publikácií – monografií, zborníkov, časopisov, encyklopédií, informačných príručiek. V priebehu niekoľkých rokov sa v kabinete nahromadili tisíce rôznych vydaní, ktoré svedčili o existencii obrovského množstva prác z oblasti svetovej ukrajinistiky. To M. Mušinku priviedlo k myšlienke zjednotiť ukrajinistov na medzinárodnej platforme pre výmenu vedeckých myšlienok, prác, skúseností a pre koordináciu vedeckovýskumnej činnosti. Plánoval zvolať do Prešova medzinárodný vedecký seminár, na ktorom by bol zvolený prípravný výbor Medzinárodnej asociácie ukrajinistov. Vznik tejto asociácie sa predpokladal na Medzinárodnom zjazde slavistov plánovanom na august 1968 v Prahe. Práve tam sa mala organizačne sformovať zamýšľaná Medzinárodná asociácia ukrajinistov. M. Mušinka s O. Zilynským zorganizovali počas zjazdu schôdzu ukrajinistov, ale členovia ukrajinskej sovietskej delegácie V. M. Rusanivskij a H. D. Verves odmietli podporiť návrh na vytvorenie novej asociácie. Nebolo to dohodnuté s vyššími straníckymi orgánmi v Kyjeve ani v Moskve. Napriek tomu aktivity na založenie asociácie pokračovali, no zásadne ich poznačila okupácia Československa vojskami Varšavskej zmluvy v auguste 1968. M. Mušinka bol medzi tými, ktorí aktívne protestovali proti sovietskej agresii a podporili manifest *2000 slov*. Vedel, že vážne riskuje, že môže prísť o svoju milovanú prácu zameranú na systematický výskum ukrajinského folklóru v prešovskom regióne. A úspechy v tejto oblasti boli úžasné a fascinovali. Antológia folklóru Ukrajincov Československa *З либину викив (Z hlbín vekov)*, ktorá vyšla v roku 1967, obsahovala viac než tristo piesní, trinásť zariekavaní, popisy obradov, tristosedemdesiat prísloví, stopäťdesiat hádaniek, štyridsať rozprávok, legend, anekdot a povestí. M. Mušinka ako zostavovateľ antológie navštívil desiatky ukrajinských dedín v prešovskom regióne, stretol stovky ľudí, zhromaždil obrovský vzorku ľudovej kultúry zo 112 obcí. A ešte predtým, v roku 1963, M. Mušinka spolupracujúc s Múzeom ukrajinskej kultúry vo Svidníku vydal prvý vedecký zborník tohto múzea *З українського фольклору Східної Словаччини (Z ukrajinského folklóru východného Slovenska)*, ktorým inicioval systematickú vedeckovýskumnú prácu múzea a jeho vydavateľskú činnosť.

Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku, ktorý začal vychádzať vďaka iniciatíve M. Mušinku, ktorý ho v roku 1965 aj redigoval, otvoril

širokú cestu pre systematickú folklórno-etnografickú činnosť, výsledky ktorej sa začali uverejňovať, vedecky chápať a zovšeobecňovať. Jeden za druhým vychádzali ďalšie zväzky, niektoré z nich obsahovali niekoľko kníh, rok po roku sa formovala špeciálna knižná séria vedeckých vydaní Ukrajincov Československa. Aj na tom má obrovskú zásluhu M. Mušinka, ktorý sám s nadšením a obetavo pôsobil vo folklórnych expedíciách a do tejto práce zapojil ďalších vedcov, nielen Ukrajincov, ale aj slavistov – Čechov, Slovákov, Poliakov, kolegov z Kanady, USA a iných krajín.

Potrebné je mať talent, organizačné schopnosti, veľkú trpezlivosť, vytrvalosť a presvedčenie, aby sa pozornosť folkloristov, etnografov, historikov umenia, slavistov nielen z Ukrajiny, Československa, vtedajšej Juhoslávie, sovietskej Ukrajiny, ale aj Kanady a USA obrátila na historický osud Rusínov-Ukrajincov, ľudovú kultúru Ukrajincov usadených v Karpatoch a na Balkáne, na Ukrajincov v rôznych krajinách sveta. M. Mušinku znepokojoval nielen osud Ukrajincov v ZSSR, kde komunistický režim potláčal národné cítenie pomocou rusifikácie, a tiež znevažoval úsilie o slobodu a demokraciu, ale aj budúcnosť ukrajinského etnosu v Československu a Poľsku, Rumunsku a Juhoslávii. V priebehu roku 1968 M. Mušinka publikoval na stránkach časopisu *Дружно вперед* cyklus článkov *За українцями по глобусі* (*Za Ukrajincami vo svete*). Obzvlášť výstižný bol posledný dvanásť súhrnný článok, kde uvádzal smutnú štatistiku, ktorá dokazovala, že v ZSSR, v žiadnej zväzovej republike okrem Ukrajiny, nevychádzal nijaký časopis v ukrajinskom jazyku, zatiaľ čo v 16 krajinách na západe vychádzalo 330 ukrajinských novín a časopisov.

Profesionálne pôsobenie M. Mušinku vo vede náhle prerušila normalizácia. Len málo ľudí v Československu a na Ukrajine začiatkom sedemdesiatych rokov 20. storočia vedelo, aký ťažký osud vyhnal v tom čase známeho vedca-folkloristu s diplomom doktora filozofie a kandidáta filologických vied na viac ako päť rokov do hôr, aby sa staral o družstevný dobytok v rodnej dedine Kurov. M. Mušinka bol prepustený z prešovského univerzitného pracoviska za to, že spolčovaním sa s „najtemnejšími silami antisovietskej ukrajinskej emigrácie“ škodí „priateľskému Sovietskemu zväzu“ a podkopáva „základy socialistickej spoločnosti“. ŠtB dokázala, že jeho práce, ktoré vyšli na západe, „sú na hranici zločineckej činnosti“, preto už nešlo ani o vedeckú, ani o pedagogickú činnosť. Dostal nielen zákaz publikovať, ale aj zastávať akúkoľvek funkciu spojenú so stykom s ľuďmi. Vysokoškolský pedagóg bol nútený po ročnej nezamestnanosti zareagovať na jeseň 1973 na zúfalú výzvu predsedu miestneho družstva: „*Чесні газдове! Приголотесь за пастуріє! Яловину треба на нашу виганяти, а пастура нім!*“ (*Čestní gazdovia! Prihláste sa za pastierov! dobytok treba vyháňať na pašu a pastiera niet!*). „Vďaka“ stranickému vedeniu a orgánom československej Štátnej bezpečnosti sa našiel pastier pre stádo pozostávajúce zo stopäťdesiatich kusov...

Stal sa pastierom, no aj v tomto prostredí bol schopný písať vedecké články. Počas pasenia kráv, dokonca počas lejakov a studených vetrov M. Mušinka vložil knihu do igelitového vrečka a čítal. V pastierskej kolibe si urobil pracovňu, v ktorej si vydělil hodinu-dve z celodenného stráženia pre vedeckú prácu. Tam, v kolibe na samote za dedinou, prijímal hostí – priateľov Kurovčanov, vedcov, študentov-etnografov, novinárov, dokonca návštevy z Ukrajiny, Poľska, USA. A, samozrejme, bdelych pracovníkov československých bezpečnostných orgánov. Rovnako ho však sledovala KGB na Ukrajine. Jeho meno zaradili na „čiernu listinu“ autorov, ktorých práce sa nesmeli publikovať a ani citovať.

Meno Mušinku-folkloristu, etnografa, literárneho vedca, slavistu sa vďaka jeho knihám a článkom publikovaným na Ukrajine, v Poľsku, Juhoslávii, Kanade, USA a v iných krajinách, a najmä vďaka týždenným vystúpeniam v rádiu *Svoboda*, návštevám ukrajinských centier vo Francúzsku, USA a Kanade stalo veľmi populárnym a uznávaným. Za dlhé obdobie jeho vylúčenia z vedeckej činnosti, a to od roku 1972 do roku 1990, Mušinka „uverejnil na Západe päť kníh a viac ako 150 vedeckých štúdií, vedecko-populárnych článkov a recenzií“.¹ Mimoriadne ocenenie si zaslúžia jeho práce, ktoré boli vydané v zahraničí: album *Екслібриси українських шістдесятників (Exlibrisy ukrajinských šesťdesiatnikov, Bound Brook, 1972)*, *Володимир Гнатюк і Закарпаття (Volodymyr Hnatuk a Zakarpatsko, Paríž, 1975)*, *Орест Зілинський, вчений з душою поета (Orest Zilynskyj, vedec s dušou básnika, Bound Brook, 1983)*, *Народна культура південних лемків (Ludová kultúra južných Lemkov, New York, 1987)*, *Життя і справа Володимира Гнатюка (Život a práca Volodymyra Hnatuka, Paríž, 1988)*.

Po zanechaní práce družstevného pastiera sa horizonty jeho komunikácie so svetom nezúžili. M. Mušinka bol spokojný s novým miestom kuriča v Mestskom bytovom podniku v Prešove. Je pravda, že dva roky spájal dve zamestnania – v lete bol pastierom, v zime kuričom a od jesene 1976 do mája 1990 len kuričom plynovej kotolne. Vďaka letným dovolenkám, často dlhým a neplateným, vznikli veľké možnosti pre vedca-kuriča cestovať, a najmä, absolvovať folklórno-etnografické expedície. Následkom týchto výjazdových exkurzií vznikla práca *Фольклор русинів Воїводины (Folklór Rusínov Vojvodiny)*, séria článkov v juhoslovanskom časopise *Нова думка (Nova dumka)*, rad folklórnych výskumov venovaných kultúre Ukrajincov v Rumunsku, Lemkov-Ukrajincov v Poľsku. A koľko zabudnutých a pozabudnutých mien ukrajinských spisovateľov, vedcov, umelcov, hudobníkov, divadelníkov, verejných a politických činiteľov vzkriesil M. Mušinka! To je špecifická a významná stránka jeho vedeckovýskumnej činnosti. Väčšina z týchto štúdií sú plnohodnotné vedecké výskumy života a činnosti V. Hnatuka, N. Vrabeľa, F. Kolessu, I. Paňkevčyča, F. Zapletala, F. Tichého, F. Hlaváčka, Ju. Kolynčaka, Ja. Onušku, J. Markova, V. Libovického, V. Sičynského, I. Zilynského, M. Kačalubu, S. Narižného, O. Zilynského, I. Macinského, S. Dnistrianskeho, I. Kuleca, S. Kločuraka a iných. Mimochodom, o S. Kločurakovi – bývalom ministrovi hospodárstva a ozbrojených síl Karpatskej Ukrajiny, ktorý strávil takmer trinásť rokov v koncentračnom tábore vo Vorkute, napísal Mušinka knihu *Лицар волі (Rytier slobody)* a redigoval prvý zväzok knižného vydania jeho spomienok *До волі... (K slobode...)*.

Významná časť výskumných aktivít M. Mušinku bola orientovaná na hľadanie spomienkových materiálov a predmetov spojených s osobnosťami, ktorým sa venoval. Akoby mal osobitný dar predvídať, ako nájsť vzácne rukopisy, obrazy či umelecké zbierky. Dôkazom toho je nájdenie neznámych diel O. Novakivského, stoštyridsať obrazov ukrajinského umelca I. Kuleca, päťsto unikátnych negatívov drevených cerkví a iných etnografických pamiatok Zakarpatska a prešovského regiónu od F. Zapletala, korešpondencie významného ukrajinského geografa S. Rudnyckého či už spomínaného V. Hnatuka. S osobitnou hrdosťou M. Mušinka spomína, ako objavil rukopis práce I. Holubovského *Розмахом могутніх крил*

1 МУШИНКА, Микола: Мій життєпис. In: Микола Мушинка. Колеса крутяться. Біо-бібліографія Микола Мушинки. Спогади. Пряшів: Фондація "Карпати", 1998, кн. 1, с. 127.

(*Rozmachom mohutných krídel*), v ktorej je objasnený život a tvorivý osud talentovaného ukrajinského maliara Oleksu Novakivského. Neskôr M. Mušíinka narazil na stopu 53 maliarových obrazov, kresieb, náčrtov a tieto boli nedávno s veľkým úspechom vystavené v múzeách na Ukrajine. Archívne materiály, ktoré počas svojich výskumných ciest zhromaždil, neskôr systematicky publikoval – najprv v rámci rubriky *З історії культури (Z kultúrnych kroník)*, od roku 2012 v cykle *Документи свідчать... З архіву М. Мушінки (Dokumenty svedčia... Z archívu M. Mušíinky)*.

Práce M. Mušíinky nanovo pripomínajú to, čo sa z kultúrneho povedomia vytratilo či vytráca. Ako prvý oboznámil slovenskú verejnú s autorom prvej zahraničnej knihy o Slovákoch, Ukrajincom V. Domanyckým, ktorý v roku 1909 vydal v Kyjeve prácu *Словаки. Про їх життя та національне відродження (Slováci. O ich živote a národnom obrození)*. O tejto knihe na Slovensku málokto vedel. Veď aj jej prvá slovenská reflexia je až z roku 1927, keď v časopise *Slovenské pohľady* vyšla recenzia pôvodného vydania od R. Klačka. Domanyckému venoval M. Mušíinka dôkladnú štúdiu (vyšla v časopise *Slovenský národopis* v roku 2001)², neskôr, v roku 2003 ho pripomenul v referáte na medzinárodnej vedeckej konferencii v Prešove o slovensko-ukrajinských vzťahoch. Inou unikátnou prácou z tohto radu je kniha *Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881 – 2001*, ktorú vydal so svojím synom Alexandrom.

M. Mušíinka významne obohatil a rozvinul výskum slovensko-ukrajinských kultúrnych vzťahov a kultúrnych dejín Rusínov-Ukrajincov v prešovskom regióne a na Zakarpatsku. Jeho vedecké zanievanie pre bádanie, ktoré realizoval napriek politickým zákazom a obmedzeniam, dalo vzniknúť mimoriadne bohatému a prínosnému dielu.

Preklad Ľubica Babotová

2 MUŠINKA, Mikuláš: Vasyľ Domanyckyj a jeho kniha o Slovákoch zo začiatku 20. storočia. In: *Slovenský národopis*, roč. 49, 2001, č. 3, s. 355 – 367.

50 **Literatúra**

roč. 66, 2019, č. 1

- MUŠINKA, Mikuláš: *Z hlybyny vikiv : antologia usnoji narodnoji tvorčosti ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny*. Prešov : Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Oddelenie ukrajinskej literatúry, 1967.
- MUŠINKA, Mikuláš: *Volodymyr Hnatjuk – doslidnyk folkl'oru Zakarpattja : Praci Istoryčno-Filosofičnoji Sekciji*. Paryž Mjunchen : [s.n.], 1975.
- MUŠINKA, Mikuláš: *Lycar voli. Žytja i polityčno-hromadska dijalnist' Stepana Kločuraka*. Užhorod : Polyčka „Karpatskoho kraju“, 1995.

Mykola Žulynskij, doktor vied,
akademik Národnej akademie vied
Ukrajiny
Literárny ústav T. G. Ševčenko NAVU
Ul. Michaila Hruševského 4
Kyjev 01001
Ukrajina
e-mail: admin@ilnan.gov.ua